רשות הטבע והגנים

UNESCO

גן לאומי
עבדת

בן אדם למקום
www.parks.org.il | *3639 |

משתלם לצאת לטבע

רכשו עכשיו מינוי וטיילו חינם
כל השנה בשמורות הטבע
ובגנים הלאומיים

אתרים נוספים בקרבת מקום:

ברוכים הבאים לגן לאומי עבדת

אתר מורשת עולמית

עבדת שכנה בתוואי דרך הבשמים הקדומה, שבה הובילו את מוצרי היוקרה של העולם העתיק – בשמים ותבלינים. הסחורה היקרה עברה מ"ערב המבורכה" בשיירות גמלים מדרום חצי האי ערב לנמל עזה ומשם נשלחה לעולם ההלניסטי ולאימפריה הרומית. עבדת הייתה התחנה ה-62 בדרך הבשמים.

בתקופת ההלניסטית פעלו כאן חניונים לשיירות ומאוחר יותר נוסדה העיר המנציחה בשמה את המלך הנבטי הנערץ עבדת, כפי הנראה עבדת השני. בשנת 106 לספירה, לאחר מותו של המלך הנבטי האחרון רבאל השני, סופחה הממלכה הנבטית לאימפריה הרומית.

בתקופה הביזנטית נעשתה עבדת מרכז לתעשיית היין של הנגב, ותושביה פיתחו שיטות משוכללות לאיסוף מי גשם ולגידול כרמי גפנים בגיאיות המדבריים שמסביב לעיר.

אנא, שמרו על נכס מורשת חשוב זה למען הדורות הבאים.

דרך הבשמים - אתר מורשת עולמית

תחילתה של דרך הבשמים בתימן ובעומן ואורכה כ-2,400 ק"מ. היא עוברת בערב הסעודית ובירדן דרך עיר הבירה הנבטית פטרה, חוצה את הר הנגב ומסתיימת בנמל עזה. אורך הקטע בישראל הוא כ-65 ק"מ. בשנת 2005 כלל אונסק"ו את ארבע הערים הנבטיות – עבדת, שבטה, חלוצה וממשית – ברשימת אתרי המורשת העולמית, ובכללם קטע דרך הבשמים מאורחן מור (נקרא בעבר מואה) שבערבה עד עבדת. כל ערי הנגב הנבטיות הן גנים לאומיים ורוב קטע הדרך עובר בתחום שמורת טבע מצוק הצינים.

בנימוקי אונסק"ו להכרזה נאמרו דברים אלה: "הערים הנבטיות ודרכי המסחר שלהן הן עדות משכנעת לחשיבות הכלכלית, החברתית והתרבותית של בשמים, מור ולבונה, תבלינים ומוצרים נוספים, שהועברו בעמל רב מהמזרח הרחוק ומחצי האי ערב לעולם ההלניסטי והרומי. דרך הסחר השפיעה על תרבויות העולם הקדום ומיזגה אנשים ורעיונות. השרידים הדוממים שנותרו מהערים, המצדים, אבני המיל, החאנים והמערכות החקלאיות המתוחכמות שלאורך דרך הבשמים בנגב הם דוגמה יוצא דופן לסביבת המדבר מכניסת האורחים שפרחה כאן במשך כ-700 שנה".

ביקור בגן לאומי עבדת

בגן הלאומי מוצעים ארבעה מסלולי טיול – מהקצר והממצה ביותר באקרופוליס של עבדת (העיר העליונה) ועד מסלול ארוך שנמשך כ-3 שעות. הביקור בכל המסלולים מתחיל במבואת הכניסה. במבואה מוצגים דגמים של העיר עבדת בתקופה הנבטית ושל בית המרחץ, ממצאים של מוצרים שנסחרו בדרך הבשמים, סרטון המספר על הדרך, ויש בה גם חנות מזכרות ובה מעשי ידיהם של אומנים מן האזור.

לפניכם ארבעת המסלולים ואחריהם פירוט כל אחד ואחד. כל המסלולים משולטים בשלטי הסבר. מספרי התחנות המתוארות במסלולים תואמים את המספרים בשילוט שבשטח.

1. שביל האקרופוליס

אופי המסלול: מסלול מעגלי קל.

נקודת יציאה וסיום: רחבת החניה העליונה. סימון שביל ירוק ואדום.

משך הסיור: כ-1.5 שעות

אתרים עיקריים: המגדל הרומי, הגת והתצפית, המצודה והכנסיות.

2. שביל המחנה הרומי

אופי המסלול: מסלול מעגלי קל, המשתלב בשביל האקרופוליס.

נקודת יציאה וסיום: רחבת החניה העליונה. סימון שביל ירוק ואדום.

משך הסיור: כשעתיים

אתרים עיקריים: בית החווה, בית היוצר, המחנה הצבאי הרומי ואתרי האקרופוליס.

3. שביל המערות

אופי המסלול: מסלול מעגלי בדרגת קושי בינונית, הכולל עלייה ברגל לאקרופוליס וירידה ממנו. המסלול עובר ליד מכלולי מערות עתיקות.

נקודת יציאה וסיום: רחבת החניה התיכונה. סימון שביל כחול ואדום.

משך הסיור: כ-2.5 שעות

אתרים עיקריים: בית מגורים, מערת קבורה, וילה רומית, אתרי האקרופוליס, מערות האחסון.

הלניסטית		רומית		ביזנטית		אסלאמית קדומה	
62-332 לפנה"ס	עבדת היא תחנת מסחר; בשלהי המאה ה-1 לפנה"ס נבנה מקדש במקום.	62 לפנה"ס – 324 לספירה	60 לפנה"ס – המלך עבדת השני מת. 106 לספירה – עבדת מסופחת לרומא.	638-324	כלכלת עבדת מתבססת על גידול כרמי גפן ליין. 630 בערך – עבדת נהרסת ברעש אדמה.	1099-638	עבדת ננטשת ולא נושבה עוד.
לפני סה"נ				לסה"נ			

הנבטים

הנבטים הם עם קדום ממוצא ערבי. אנשיו החלו לנוע בדרכי הנגב במאה ה-4 לפנה"ס, ובשלהי המאה ה-1 לפנה"ס הם הקימו בנגב יישובי קבע והתקיימו בעיקר ממסחר וממתן שירותים לשיירות הסוחרים. מכיוון שלא השאירו היסטוריה כתובה, אנו למדים עליהם מהיסטוריונים זרים בני התקופה. כך כתב דיודורוס מסיציליה במאה ה-1 לפנה"ס: "הם עסקו בהובלת סחורות דרך המדבר מתימן ומערב הסעודית לשיווק ביוון העתיקה ואחר כך ברומא. הם הובילו בשמים, תבלינים ומוצרי יוקרה".

בימי שלטונו של המלך הנבטי חרתת הרביעי (9 לפנה"ס-40 לספירה) זכה סחר הבשמים לתנופה ניכרת. הממלכה הנבטית התעשרה ובשיא פריחתה השתרעה מצפון ערב, אדום, מואב וחורן עד הנגב וחלק מסיני.

בשלהי התקופה הרומית פחת המסחר הבין-לאומי בדרכי הנגב, ולאחר התפשטותה של הנצרות המירו הנבטים את דתם ובד בבד שינו גם את ענפי הכלכלה שלהם. הם נטעו כרמים, למדו לשלוט בכל טיפת גשם ולהטות את המים לשדות באמצעות מערכת מורכבת של טרסות, והגיעו להישגים מופלאים בגידול גפן ובייצור יין לייצוא. עד היום מיומנותם היא מקור השראה למגדלי כרמים בנגב. ענף כלכלי נוסף שפיתחו היה מתן שירותי דרך לצליינים שעלו לרגל למנזרי עבדת ולפולחן הקדוש תיאודורוס, שהתמקד בכנסייה הדרומית.

בשנת 630 בערך פקד את עבדת רעש אדמה חזק. העיר ניזוקה קשות וננטשה כמעט לחלוטין, ובתחילת התקופה האסלאמית הקדומה המשיכו לחיות בה רק קהילות קטנות של נזירים. חרף ההרס נותרו בנופי המדבר שרידים מרשימים מפועלם של תושבי עבדת הקדמונים, והם עדות מעוררת השתאות לתושייתם וליכולותיהם המופלאות.

הכנסייה הצפונית

4. שביל הגיתות

אופי המסלול: מסלול מעגלי מקיף למיטיבי לכת, הכולל עלייה לאקרופוליס וירידה ממנו.

נקודת יציאה וסיום: חניה תחתונה ליד מבואת הכניסה. סימון שביל סגול-כחול-ירוק-אדום.

משך הסיור: כ-3 שעות

אתרים עיקריים: גת, מערת הקבורה ווילה רומית, בית החווה והגת, אתרי האקרופוליס, מערות האחסון וגת שלישית, בית המרחץ הרומי.

שביל האקרופוליס

סימון שביל אדום

מהחניה העליונה פונים למגדל הרומי (2). זהו מגדל תצפית שהשתמר היטב ונותרה בו כתובת יוונית חרותה במשקופו. זה תרגומה: "במזל טוב זבס עבדת, עזור לאריוס אשר בנה את המגדל הזה באותות טובים בשנת 188 בעזרתו של האדריכל ואילוס מפטרה ואווטיכוס". ייתכן שזבס עבדת הוא עבדת השני, המלך שתושבי העיר סגדו לו. מניין השנים מתחיל בשנת 106 לספירה, השנה שבה הרומאים סיפחו את הממלכה הנבטית, ומכאן שהמגדל נבנה בשנת 294 לספירה.

ליד המגדל הרומי ניצב חדר הקשתות (3) בתוך רובע מגורים מהתקופה הביזנטית. בשל מחסור בעץ בנו תושבי עבדת קשתות אבן, והן נשאו תקרה שגם היא הייתה עשויה מלוחות אבן.

הקשתות בחדר הקשתות שוחזרו בעת עבודות השימור של עבדת בשנת 2012.

אחרי חדר הקשתות יש פנייה ימינה אל אתרי שביל המחנה הרומי (סימון ירוק במפה, תוספת של כחצי שעה. ראו תיאור בהמשך), ואילו פנייה שמאלה תוביל אל המשך אתרי שביל האקרופוליס.

מחדר הקשתות ממשיך השביל לרחוב של הרובע הביזנטי (4), שהיה מיושב עוד קודם לכן בתקופה הרומית המאוחרת. כדאי לשים לב לתעלות ולמרזבים שניקזו את מי הגשם לבורות. הקשתות הנטויות (5) של אחד הבתים מעידות על רעש האדמה שהתרחש כאן בערך בשנת 630 לספירה וגרם לנטישת העיר. מימין נמצאת אורוות סוסים (6) ומשמאל השביל מתעקל מערבה לכיוון הגת המרכזית. זוהי גת תעשייתית משוכללת מן התקופה הביזנטית. היא בנויה מכמה מפלסים ובהם תאי אכסון, רחבת דריכה ובורות איגום (14). מתצפית הגת נשקף נוף נחלי צין ועבדת, שבהם גידלו את הגפנים. השביל ממשיך צפונה אל שער המצודה הביזנטית.

ממרומי המגדל הדרומי-מזרחי של המצודה (11) נשקף הנוף המרהיב של רמת עבדת ושל דרך הבשמים. זוהי גם נקודת תצפית יפה על המחנה הרומי ועל עבדת כולה. למרגלות המגדל נמצאת תעלת מים (13) שניקזה את מי הגשמים מהגגות ומהרחובות לבור מים גדול (12).

לאחר התצפית שבים לחצר אחרת של המצודה (15) ופונים שמאלה לעוד בור מים (16) ולשרידי מקדש נבטי (17). כתובת שהתגלתה בקרבת המקדש מעידה שבמקום התקיים פולחן לאלה אפרודיטה – אלת היופי והאהבה – אולי האלה הנבטית אל-עוזה. ייתכן שהיו פה עוד מקדש או שניים ובהם סגדו למלך עבדת ולאל השמש הנבטי דושרה.

הווילה הרומית

מבקרים יקרים

אלה כללי ההתנהגות באתר. שמירה עליהם תבטיח ביקור נעים ובטוח לכם ולבאים אחריכם:

- יש לטייל בשבילים המסומנים בלבד.
- יש להישמע להוראות עובדי הגן הלאומי.
- הכניסה מותרת רק במקומות שהוכשרו לביקור קהל.
- אין לפגוע בעתיקות ובממצאים הארכיאולוגיים.
- אין לטפס על חומות וקירות.
- אין להשליך ולדרדר אבנים.
- השהייה באתר בשעות החשכה אסורה.
- אכילה מותרת רק במקומות המיועדים לכך, ליד החניה התחתונה.
- אנא, שמרו על הניקיון.

התאמות נגישות נוספות:

מרכז שירות למטייל, קופה, סרט ודגם עתיקות המהווה התאמת נגישות חלופית לאתר.

אנו מאחלים לכם הנאה בביקורכם בגן לאומי עבדת

ייעוץ מדעי: ד"ר טלי אריקסון גיני, רשות העתיקות;
ליאור שוימר, רשות הטבע והגנים
כתיבה: יעקב שקולניק
איורים: אנדריאן ג'ודרו; טניה גורנשטיין
תצלומים: דורון נסים; **מפה:** עפר קוטלר
עריכה: ענת פדן; **הפקה:** עדי גרינבאום

© הוצאת רשות הטבע והגנים
פברואר 2023

www.parks.org.il | *3639 |
גן לאומי עבדת, טל': 08-6551511

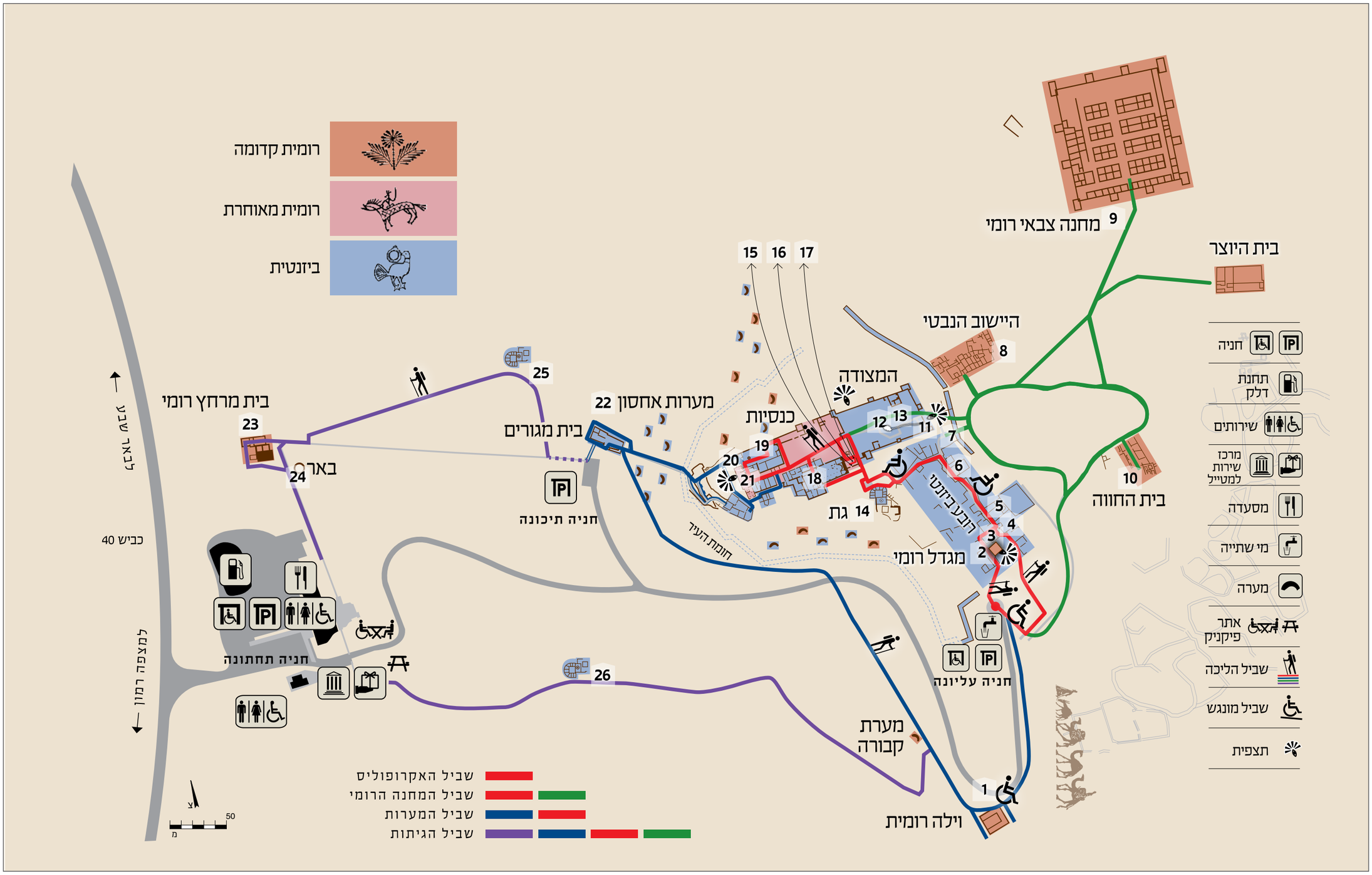

בעת חשיפת המקדשים התגלו על קירותיהם שרידי עיטורים צבעוניים שנעשו בכיורי טיח (סטוקו) ובציור על טיח לח (פרסקו), כמקובל במקדשים הנבטיים.

ממשיכים מערבה בשביל אל הכנסייה הדרומית (18), היא כנסיית תיאודורוס הקדוש, שהייתה כנסיית המנזר שפעל בעבדת בתקופה הביזנטית. על רצפתה מונחות כמה מצבות קבורה משיש וכתובות מהשנים 541-618 לספירה. הכתובת הקדומה שבהן מספרת על קדוש מעונה בשם תיאודורוס, והוא מקור כינויה של הכנסייה בימינו. בחצר הכנסייה (אטריום) מוצב דגם של הכנסייה בשלמותה וסביבו היו חדרי המגורים של הנזירים.

התחנה הבאה בסיור היא הכנסייה הצפונית (19), הקדומה בכנסיות עבדת. לצד הכנסייה נמצאים אגן טבילה גדול (20), שבו נטבלו בוגרים שביקשו להתנצר, ואגן טבילה קטן לתינוקות בני יומם. צמוד אליהם נמצא קטע משוחזר של שער, וזהו השריד היחיד שנותר מהמקדש הנבטי (21). כתובות מהמאה ה-3 לספירה שהתגלו כאן מעידות כי זהו מקדש לזבס-עבדת. במשקוף השער חקוקה כתובת הקדשה משנת 268 לספירה המזכירה את האדריכל ואת ידידי עבדת. במצפור הנפלא שליד שרידי השער יש הסבר על דרך הבשמים.

מקצה האקרופוליס שבים לרחבת החניה העליונה.

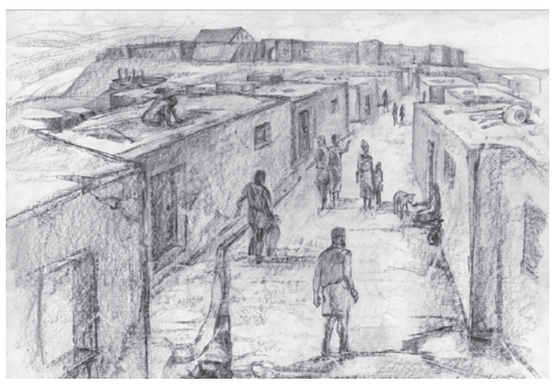

הרובע הביזנטי

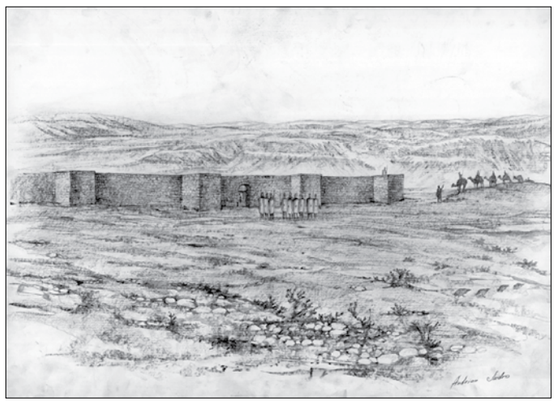

המחנה הצבאי הרומי ודרך הבשמים

פנקס החשבונות של החווה

באחד מחדרי החווה החקלאית (10) נמצאה עצם שִׁכְמָה של גמל ועליה כתובת יוונית ארוכה של חשבונות הקשורים בעבודת החווה, למשל חשבון עלות הובלת ענבים על גב חמור מהכרם אל הגת שבחווה.

שביל המחנה הרומי

סימון שביל אדום וירוק

שביל המחנה הרומי יוצא מחדר הקשתות (3) ופונה לשרידי חווה חקלאית מהתקופה הרומית המאוחרת ובה גת (10). בגיא שלמרגלות החווה ובגיאיות סביבה גידלו גפנים ליין. מבט דרומה מגלה קטע מדרך הבשמים שבה עלו שיירות הגמלים לעבדת. הגמלים נחו בלילה במכלאות, ושרידיהן פזורים בסביבה.

השביל עובר בסמוך לשרידי תנור גדול. פרופ' אברהם נגב, חופר האתר, זיהה שזהו בית יוצר לקרמיקה. משם ממשיכים אל שרידי המחנה הצבאי הרומי (9). המחנה שימש את חיילי הלגיון העשירי בדרכם לאילת ולעקבה. לאחר הביקור במקום פונים לשרידי היישוב הנבטי מן התקופה הרומית (8). יישוב זה קדם לעבדת הביזנטית ובו פעלה תחנה 62 בדרך הבשמים. מהיישוב הנבטי עולים לשרידי החומה המזרחית של עבדת הביזנטית. בתוך המצודה נמצא מגדל התצפית הדרומי-מזרחי של המצודה הרומית (11). כאן מתלכד שביל המחנה הרומי עם שביל האקרופוליס והמשך המסלול מתואר בשביל האקרופוליס.

שביל המערות

סימון שביל כחול ואדום

מרחבת החניה התיכונה השביל עולה בכמה מדרגות למבנה מגורים מרשים מהתקופה הביזנטית, שחוזק ושומר. אחרי הביקור בו פונים לשביל העובר ליד מערות ושרידי מבנים וממשיכים למכלול המערות הדרומי. המערה הראשונה שאליה מגיעים נקראת "מערת הציורים", על שום כתובות הגרפיטי שעולי רגל נוצרים השאירו בה אחריהם ונחשפו.

מכאן חוצים בזהירות את הכביש העולה לחניה העליונה ומגיעים למערת קבורה מהמאה ה-3 לספירה. במערה חצובים יותר מ-20 כוכי קבורה. ארבע כתובות מציינות שמות של נשים, וייתכן אפוא שהמערה שימשה לקבורת נשים. השביל ממשיך ומטפס במדרון התלול, ומפאת תלילותו הותקנו בו מאחז יד ומדרגות לנוחות המטיילים ולבטיחותם. בקצה העלייה מגיעים לשרידי וילה מהתקופה הרומית (1). מן הווילה נותרו חצר מרכזית ושרידי חדרים שהקיפו אותה, והיא מעניקה תצפית מרהיבה על המרחבים שמדרום לעבדת. מכאן ממשיכים לצד הכביש המוביל לחניה העליונה ולתחילת שביל האקרופוליס עד לסופו במקדש הנבטי (21). מהמקדש יורדים בעקבות השביל המסומן כחול למערות קבורה נבטיות (22). בתקופה הביזנטית הוסבו המערות לאחסון תוצרת חקלאית וליקבים, והתסיסו בהן תירוש ליין. המערה הסמוכה לבית המגורים שהפך למנזר נקראת מערת הקדושים, מפני שבחפירות ארכיאולוגיות נמצאו בה כתובת גרפיטי וציורים המתארים את הקדושים הנוצרים תיאודורוס וגיאורגיוס.

מכאן ממשיכים אל החניה התיכונה, שהיא נקודת המוצא למסלול זה.

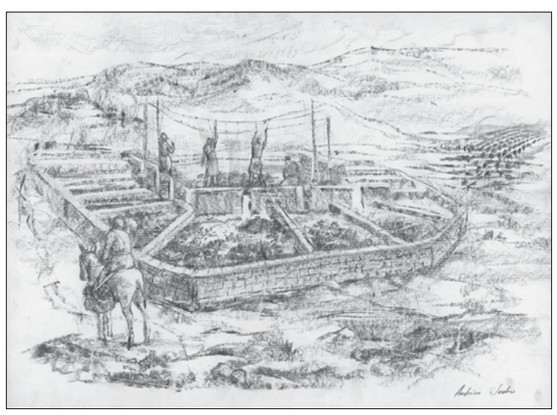

הגת המשוחזרת

שביל הגיתות

סימון שביל סגול, כחול, אדום וירוק

השביל מתחיל במבואת הכניסה ועולה אל הגת הדרומית (26). זוהי גת תעשייתית משוכללת המהווה חלק ממערך יצור היין האדיר של עבדת, ובה שלושה בורות איגום שנפחם הכולל הוא כ-6,000 ליטרים. מן הגת השביל מטפס דרך טרסות חקלאיות ביזנטיות אל מערת הקבורה הרומית. כאן הוא מתחבר לשביל המערות וממשיך דרך שבילי המחנה הרומי והאקרופוליס אל אתרי עבדת, אך בנקודת הסיום של שביל המערות בחניה התיכונה (22) ממשיכים בשביל הגיתות: יורדים לעוד גת תעשייתית גדולה – הגת הצפונית (25) – ומשם אל בית המרחץ הצבאי המרשים (23) שנבנה בשלהי התקופה הרומית (מאה 4 לספירה).זהו בית המרחץ השלם ביותר שהתגלה בישראל מתקופה זו וגגו שרד כמעט ללא פגע עד ימינו אלה. החיילים הרומאים לא חסכו מאמצים כדי לספק מים לבית המרחץ: הם חפרו באר (24) בעומק כ-70 מ' וממנה שאבו מים והזרימו אותם לבית המרחץ בתעלה בנויה.